

Ebdulahîzad, S. (2020). Giringîya zimannasîya hiqûqî di pergaleka hiqûqî ya dadmend da. *Folklor û Ziman*, 1(1), 77-92.

Wergirtin/received: 16/02/2020

Qebûlkirin/accepted: 23/03/2020

ORCID: 0000-0003-0423-232X

GIRINGÎYA ZIMANNASÎYA HIQÛQÎ DI PERGALEKA HIQÛQÎ YA DADMEND DA

Sabîr Ebdulahîzad *

Kurte

Hiqûq wekî alava misogeriya dadmendiyê, di çavê zimannasan da, wekî pişeya peyvan dihê naskirin. Ew pişeya ku pişekarên wê nikarin bêyî nasîna zimanî û bikaranîna wê zanistê pergaleka hiqûqî ya dadmend ava bikin. Zimannasîya hiqûqî wekî zanisteka navşaxî ango navbesta hiqûq û ziman, di heyama çend dehsalên dawî da, deriyên hiqûqê li ser zimanî vekirîne, bi awayekî ku îro delîlên zimanî bûne bingeha çareserkirina gelek dozên medenî û sizayî, bi taybetî di welatên pîrziiman û pirdiyalekt da.

Di vê gotarê da bi sûdgirtina ji şewaza lêkolînê ya wesifî, mijarên sereke yên zimannasîya hiqûqî yên wekî dengnasîya hiqûqî, transkrîpsîyona hiqûqî, markeyên bazirganî, analîza hiqûqî ya destxetan, hilsengandina dozên penaxwaziyê û diyarkirina danerê berheman hatine nîqaşkirin û hin dozên navdar yên têkildarî wan babetan jî wekî nimûne hatine pêşkêşkirin.

Bêjeyên Sereke: Hiqûq, zimannasîya hiqûqî, delîlên zimanî, dadmendî, dengnasîya hiqûqî

THE IMPORTANCE OF JURISTIC LINGUISTICS IN A JUST LEGAL SYSTEM

Abstract

Law, being the essential instrument of ensuring the justice, is known to linguists as the profession of the words. It is such a profession that without knowing the language and the usage of linguistics it is not possible for the performers of this profession to establish a just, legal system. Forensic linguistics as an interdisciplinary science, which is an interface between law and language, during recent decades has opened the doors of law to the language, in other saying, today lingual evidences have become a ground for solving a lot of civil and criminal cases, especially in multi-lingual and multi-dialectal countries.

In this article through qualitative research method, main subjects of forensic linguistics such as forensic phonology, forensic transcription, trademarks, forensic analysis of manuscripts and evaluation of asylum seeking trials have been discussed, and some well known cases have been presented as sample items.

Keywords: Law, forensic linguistics, justice, legal evidences, forensic phonetics

* Pîsporê hiqûqê. Wan/Tirkîye. E-mail: saber_ils@yahoo.com

Destpêk

“Li her dera ku civak hebe hiqûq jî heye”, (Alîxanî, 1380, r. 3) û hebûn û geşedana hiqûqê jî girêdayî zimanî ye. Ziman, wekî yek ji taybetmendiyên mirovî, mijara sereke ya zanista zimannasîyê ye. Berê qadên bikaranîna zimanî pir sînordar bûn; lêbelê îro roj tu qadên zanistê nemane ku bêyî sûdgirtina ji zanistên zimanî û jêrşaxên wê, geşe bikin. Hiqûq jî ji vê sûdgirtinê bêpar nemaye û nikare bêyî bikaranîna zimanekî têkûz, zelal û herikbar bibe bingeha misogeriya dadmendiyê. Êdî ziman ne tenê alava biçarçovekirin û dariştina hiqûqê, lêbelê di heman demê da jî, alava bipêşxistin û famkirina wê ye (Udina, 2017, r. 1338).

Diyarkirina destpêka rast û durist ya têkildariya di navbera ziman û hiqûqê da, wekî du ramanên razber,¹ karekî hêsan nîn e (Udina, hb., r. 1338). Bêşik ji destpêka avabûna hiqûqê heta îro, ziman wekî alava dariştina hizirên hiqûqî hatîye bikaranîn. Lê tenê di heyama çend dehsalên dawî da bû ku bi hewil û têkoşîna zimannasan, şaxeka nû bi sernavê “zimannasîya hiqûqî”yê² cihê xwe di nava zimannasîyê da çêkir. Angaştê sereke ya piraniya wan zimannasan jî ew bû ku tu pergaleka hiqûqê nikare bêyî nasîn û bikaranîna zimanî, dadmendiyeka têkûz û bêkêmasî pêk bîne.

Di derbarê wê mijarê da, sala 1949an pirtûka “Ziman û Hiqûq: Manenasîya Îngilîzîya Hiqûqê”³ ji aliyê Frederick Arthur Philbrickî (1903-1952) ve hat weşandin û bi wî awayî jî, rê li ber lêkolînên berfirehtir di wê qadê da debû (Coulthard û yd, 2007, r. 5). Lê cara pêşîn têgiha “zimannasîya hiqûqî”yê di sala 1968an da, ji aliyê Jan Svartvikî (1931-), zimannasê swêdî ve û di gotara bi sernavê “The Evans Statement: A case for Forensic Linguistics”ê⁴ da hatîye bikaranîn. Wî di wê gotarê da, bi rêya analîza girteyên lêpîrsînên sizayî û herweha daxuyanîyên polîsî derbarê doza “Evans”î⁵ da, bingeha avakirina zanista navşaxî ya “zimannasîya hiqûqî”yê danî û ew rastî selimand ku ziman dikare ji bo çareserkirina pîrsgirêkêka hiqûqî rêveker û bikêrhatî be (Svartvik, 1968, r. 7-27).

Zimannasîya hiqûqî (forensic linguistics) ji hêla zimanî ve, ji du peyvan, “forensic” bi maneya “hiqûqî” û “linguistics”⁶ bi maneya “zanista zimannasîyê”, pêk hatîye. Di zimanê tirkî da bergînda bêtîya “forensic”ê bêtîya “adli” hatîye bikaranîn. Di wêjeya hiqûqî ya farisan da jî bikaranîna bêtîyên wekî “qa-

1 Abstract notion

2 Forensic linguistics / legal linguistics

3 Language and the law: The semantics of forensic English / زبان و قانون: معناشناسی انگلیسی حقوق

4 Daxuyaniya Evansî: dozêk ji bo zimannasîya hiqûqî

5 Em dê di berdeyamîya gotarê da amajeyê bi hûrgilîyên vê dozê bikin.

6 The science of language

nûnî”, “dadî” û “hiqûqî” bûye sedema tevlihevîyeka mezin ya zimanî. Herweha di dîyalekta soranî da ev têgih wekî “dadwerî”yê hatîye wergerandin (Talebanî, 2014, r. 195). Bi nêrîna me, baştirîn bergind ji bo bêjeya “forensic”ê, bêjeya “hiqûqî”yê ye, ji ber ku di zimanê kurdî da bêjeyên qanûn û dadê, tu caran wekî sernavê şaxê zanistî ya hiqûqê nehatine bikaranîn û nikarin wê hizira giran ya zanistî di nava xwe da bihewînin.⁷ Herweha li gor naveroka pîranîya ferhengên hiqûqê, peyva “qanûn”ê berginda bêjeya îngilîzî ya “code”ê û têgiha “dad”ê jî wekî berginda “justice”ê hatine bikaranîn. Li ser vî esasî jî, bi me “zimannasîya hiqûqî” baştirîn bergind e ji bo têgiha “forensic linguistics”ê.⁸

1. Pênaseya Zimannasîya Hiqûqî

Ji aliyê zimannasan ve gelek pênaseyên cuda ji bo zimannasîya hiqûqî hatine pêşkêşkirin. Michael Toolan (2009) zimannasê Îngilistanî, di pênaseya zimannasîya hiqûqî da dibêje ku:

“Di çend salên dawî da bi zanebûn lêkolînên zimannasîyê di qada hiqûqê da geşe kirine, bi awayekî ku pîranîya wan lêkolînan dikarin di jêr sîwana zimannasîya hiqûqî da cih bigirin. Di vê şaxa nû da hiqûq dibe mêvandarê zimanî û jê sûdê werdigire ...” (r. 1-5).

Herweha li gor nêrîna John Olssonî (2004), zimannasîya hiqûqî dihê maneya, “bikaranîna zimannasîyê di çareserkirina pîrsgirêkên hiqûqî da” (r. 2). Olsson (2004) herweha pênaseyeka din jî pêşniyaz dike û dibêje ku: *“Zimannasîya hiqûqî dihê maneya bikaranîna zanista zimannasîyê di çareserkirina pîrsgirêkeka hiqûqî da.”* (r. 1-2).

Lê bi giştî, mirov dikare bi berçavgirtina wan pênaseyan û herweha bi bingehgirtina hêmanên bingehîn yê ku zimannasîya hiqûqî pêk diînin, vê pênaseyê pêşkêş bike: Zimannasîya hiqûqî wekî navbesta ziman û hiqûqê, yek ji şaxên nû yê zimannasîya pêkarî⁹ ye ku hewil dide bi sûdgirtina ji lêkolînên zimanî, kêşe û pîrsgirêkên hiqûqî çareser bike.

7 Têgeha “forensic”ê ji bo gelek navşaxên têkildarî hiqûqê dihê bikaranîn. Wekî mînak: *Forensic psychology* (derûnnasîya hiqûqî), *forensic medicine* (pîzîşkîya hiqûqî), *forensic sociology* (civaknasîya hiqûqî) û hwd.

8 Cihê amajeyê ye ku nivîskarî di nivîsîna vê gotarê da ji hêla bikaranîna têgihan, gelek sûd ji Mîkaîl Bilbil û Sabîr Ebdulahîzad (ed.), *Ferhenga Têgehên Hiqûqê* Weqfa Mezopotamyayê, Istanbul, girtîye.

9 Applied linguistics.

2. Zimannasîya Hiqûqî Di Asta Navxweyî û Navnetewî da

Îro her derê dinyayê bi giringîya zimannasîya hiqûqî hesîyaye û li her we-
latekî ji bo bipêşxistin û sûdgirtina ji wê navşaxa zanistî pêngav dihên avêtin, bi
awayekî ku êdî nîqaşên têkildarî wê zanistê ji çar diwarên dadgehê jî derketine û
ew navşax bûye mijara waneyên zanîngehan û babeta perwerdehîyê. Wekî mînak
li zanîngehên Aston, Hofstra, Cardiff, York û gelek zanîngehan din, perwerdehîya
zimannasîya hiqûqî wekî şaxeka zanistî dihê dayîn (Gao, 2010, r. 55-75). Cihê
amajeyê ye ku ew geşedan berîya dehsala 90î ya zayînî gelekî hêdî û berteng bû
û tenê qadên wekî mikurhatinên bertawanan, dengên qeydkirî, taybetmendiyên
zimanê polîsan, dozên penaberîyê, dozên taybet bi markeya bazirganîyê û hwd li
xwe digirtin. Lê di heyama wan sê dehsalên dawî da, leza geşedana wê zanistê
gelekî zêde bûye. Bi awayekî ku li gelek welatan êdî darizandin, bêyî amadebûna
zimannasên pîspor yên perwerdedîtî pêk nahê.

Di asta navneteweyî da jî gelek sazgeh û rêxistinên têkildarî wê mijarê
hatine avakirin. Wekî mînak mirov dikare amajeyê bi “Komeleya Navneteweyî ya
Zimannasîya Hiqûqî”¹⁰ û herweha “Komeleya Navneteweyî ya Fonetîk û Akustî-
ka Hiqûqî”¹¹ bike (Tomblin û yd, 2012, r. 6). Herweha li gelek welatan, konfe-
ransên navneteweyî yên têkildarî zimannasîya hiqûqî, salane dihên lidarxistin. Ji
alîyekî din ve jî, gelek kovarên navdar yên têkildarî babeta zimannasîya hiqûqî
dihên weşandin. Wekî mînak mirov dikare amajeyê bi Kovara Navneteweyî ya
Zimannasîya Hiqûqî¹² û Kovara Navneteweyî ya Gotar, Ziman û Hiqûqî¹³ bike
(Axa Gulzade, 1386, r. 195-197).

Mixabin li herêma û bi taybetî li çar welatên Îran, Tirkîye, Îraq û Sûrî-
yeyê, tu giringî bi zimannasîya hiqûqî nehatiye dayîn. Herçiqas ku gelek gel û
neteweyên cuda di sînorên wan welatan da dijîn û her yek ji wan neteweyan jî -bi
taybetî gelê kurd ku kêmarê herî zêde ye di van çar welatan da- bi çend dîyalekt û
devokên cuda dipeyivin, nebûna fermîyeta hiqûqî di pergala qanûnî ya wan wela-
tan da, bûye sedem ku gelek dozên têkildarî zimannasîya hiqûqî bêncam bimînin
yan bi awayekî nedadmendane bihên çareserkin.¹⁴

10 International Association of Forensic Linguists

11 International Association for Forensic Phonetics and Acoustics

12 International Journal of Forensic Linguistics

13 International Journal of Speech, Language and The Law

14 Helbet bi nêrîna nivîskarî, ew paşveman paşvemaneka biqest û dilxwaz e. Ji ber ku girin-
gîdana zimannasîya hiqûqî bêyî naskirina zimanî û dîyalektên cuda, di nava pergala hiqûqî û
darazî da ne pêkan e û ew çar welat jî tu carî wî tiştî pêk naînin.

3. Mijarên Sereke Di Zimannasîya Hiqûqî da

Di zimannasîya hiqûqî da mijar û babetên cihêreng cih digirin ku her yek ji wan mijaran dikarin di çareserkirina gelek dozên hiqûqî û medenî da rêxweşker bin. Mijarên wekî dengnasîya hiqûqî (forensic phonetics), manenasîya hiqûqî (forensic semantics), dîyarkirina danerê berheman (author identification), transkrîpsiyona hiqûqî (forensic transcription), analîza/dahûrandina hiqûqî ya destxetan, markeyên bazirganî (trademark), nirxandina belgeyan ji hêla zimanî ve, şîroveya girêbest û peymanan, hilsengandina dozên sizaxwazîyê, dîyarkirina şahidîyên derew û hwd hin ji wan mijaran e ku di pêvajoya darizandinê da li ber çavan dihên girtin û em dê li gor derfeta vê gotarê, amajeyê bi hinan ji wan bikin.

3.1. Dengnasîya Hiqûqî (Forensic Phonetics)

Dengnasîya hiqûqî¹⁵ yek ji jêrşaxên giring yê zimannasîya hiqûqî ye ku tê da mijarên wekî venasîna axaftinê,¹⁶ venasîna axiverî¹⁷ (kesayetnasî¹⁸), teşhîskirina axiverî,¹⁹ teqezkirina axiverî²⁰ û herweha dîyarkirina rastî yan derewbûna lêgerînên telefonî cih digirin (Hollein, 1990, r. 190-191). Di vê beşê da zimannasîya hiqûqî hewil dide ku têkilîya di navbera dengê bertawanê/î yê ku di dema pêkanîna tawanê da hatîye qeydkirin û dengê ku piştî girtina wî hatîye qeydkirin zelal bikin û dîyar bike ku ka gelo çavkanîya her du dengên yek e yan na (Olsson, hb., r. 8-9).

Bêguman taybetbûna dengê mirovî û texmînbarîya guherînên dengê mirovî dibe sedem ku zimannasîya hiqûqî bikarin bi rêya sûdgirtina ji dengnasîya hiqûqî, bêjerê dengên qeydkirî dîyar bike (Coulthard, 1997, r. 287-302). Bi nêrîna hiqûqnasan her çawa ku her kes xwedî tilîşopeka (pencemor) taybet e û mirov dikare bi sûdgirtina ji wê taybetmendîyê nasnameya xwedîyê tilîşopê dîyar bike, herweha dikare bi sûdgirtina ji taybetmendîyên dengî û bi rêya zanista dengnasîya hiqûqî xwedîyê resen yê wî dengî dîyar bike (Terenûm, 1387, r. 9; Efrasîyabîyan û yd, 1394, r. 3).²¹

15 Bikaranîna têgeha *dengnasîya hiqûqî* jî di farisîyê da rastî kêşeyê hatîye. Gelek nivîskarên faris hê jî *dengnasîya qanûnî* tercîh dikin.

16 Speech recognition

17 Speaker recognition

18 شخصیت شناسی

19 Speaker identification

20 Speaker verification

21 Bin.:

استاجی، ا. (5831). معرفی آواشناسی قانونی و برخی کاربردهای آن. مجله زبان و زبان شناسی، 4(2). 651-941

3.2. Dîyarkirina Danerên Berheman

Rojane bi sedan dozên hiqûqî yên derheqê dîyarkirina danerên berhemên zanistî yan hunerî da, li welatên cuda dihên vekirin ku çareserkirina wan dozan bêyî sûdgirtin û bikaranîna zimannasîya hiqûqî ne pêkan e. Dîyardeya dizîna berhemên zanistî û edebî (pirtûk, gotar, nivîsar û hwd) dîyardeyeka kevn e; lêbelê îro roj, dadgeh bi sûdgirtina ji zimannasîyê dikarin rêjeyeka mezin ya wan dozan bi awayekî dadmendane çareser bikin. Ji ber ku peyvên bikarhatî, rêziman, rast-nivîsîn,²² rêkxistin,²³ ristesazî,²⁴ manenasî²⁵ û gelek taybetmendiyên din yên zimanî ji herêmekê ji bo herêma din û ji nivîskarekê/î ji bo nivîskareka/î din cuda ne. Zimannas dikarin bi berawirkirina berhema nakokbar û nimûneyên berê yên aliyên dozê, bi rêya analîza wan hêmanên navborî, xwedîyê nivîsînê dîyar bikin (Ghasemi, Ariani û yd, 2014, r. 223).

3.3. Transkrîpsîyona Hiqûqî (Forensic Transcription)

Îro yek ji delîlên alîkar ku di safikirina gelek dozan da dihê bikaranîn, forma nivîskî ya birêkûpêk ya deng û vîdeoyên têkildarî dozê ne ku ji hêla dozgerê giştî yan aliyên dozê ve pêşkêşî dadgehê dihên kirin. Transkrîpsîyona hiqûqî êdî di pergalên hiqûqî yên hemû welatan da hatîye qebûlkirin û derbasdar e û dihê maneya nivîskîkirina naveroka deng yan vîdeoyên ku di dadgehê da wekî belgeyê dihên bikaranîn û herweha dîyarkirina ku kî, kengî (di nava deng yan vîdeoyê da), çi, çawa û bi çi maneyê diîne zimanî (Fraser, 2018, r. 586).²⁶

Amadekirina deqên nivîskî ya wan deng û vîdeoyan ne karekî hêsan e û pêwîst e ji aliyê pisporê zimanî ve bihê kirin. Carinan ew deng û vîdeo ji aliyê polîsan ve dihên qeydkirin, carinan jî bi awayekî nihênî ji aliyê qurbanî yan aliyekî dozê ve dihên amadekirin. Gelek caran ew deng û vîdeo ne ewqas biqalîte ne ku her kes bikare wan transkrîp bike. Ew xerabîya qalîteyê û transkrîpsîyona ku ji aliyê kesên ne pispor ve bihê kirin, dikare bibe sedema gelek şaşîyan û ew şaşî jî dikarin bandoreka neyînî li encama dozê bikin.

22 Orthography

23 Collocation

24 Syntax

25 Semantics

26 Bin. Primeau, E. (2015) "The Importance of Forensic Transcription" <https://www.prime-auforensics.com/the-importance-of-forensic-transcription/> (tebax 16, 2019)

Herweha cudabûna ziman, dîyalekt yan devoka axiverê/î wan deng û vîdeoyan li gel kesê ku karê transkrîpê pêk diîne, dibe sedema şaşîyên berfireh. Ji ber ku peyvek, frazek yan bi giştî awayê derbirîna hevokê dikare di zimanekî, dîyalektekê yan devokekê (cuda) da xwedî maneyeka taybet û cuda be. Bêguman bêyî alîkarîya zimannasan û sûdgirtina ji azmûna (tecribe) wan, di wê hêlê da, her awayê transkrîpsiyona deng û vîdeoyan, dê tijî şaşî bin û bikaranîna wan wekî delîl û belge ji aliyê dadgehê ve jî dê bibe sedema nedadmendbûna pêvajoya darizandinê (Fraser, 2003, r. 203-226).

3.4. Hilsengandina Dozên Penaxwazîyê

Yek ji mijarên din yê hiqûqî ku dikare bi rêya zimannasîya hiqûqî bihê çareserkerin, hilsengandina dozên penaberîyê û derxistina rastîyên têkildarî wan dozan ji aliyê wan welatan e ku wekî behîsta penaberan dihên dîtin. Zimannasên hiqûqî dikarin bi rêya lêkolînên zimannasîyê dîyar bikin ka gelo penaxwaz,²⁷ penaber²⁸ yan koçber²⁹ di esilê xwe da hevwehatîyên kîjan welatî ne (Eades, 2009, r. 20-30).

3.5. Analîza Hiqûqî Ya Destxetan³⁰

Ji hêla hiqûqê ve her deqeka destnivîs ku xwedî bareka hiqûqî be yan ku di têkilîyeka hiqûqî da derbasdar be, dikare di dadgehê da wekî belgeyê bihê bikaranîn. Ev jî ji ber ku şêwaza nivîsîna³¹ her kesekî cuda ye, destxeta tu kesî ji sedî sed naşibe tu kesên din (Srihari, 2002, r. 857). Mirov dikare bibêje ku destxeta her mirovekî mîna tilîmorê taybet û cuda ye. Li ser vê bingehe jî zimannas dikarin bi rêya lêkolînên zimannasîyê nivîskarên wan deqan dîyar bikin. Ji hêla hiqûqa medenî ve wesîyet û girêbestên destnivîs û ji hêla hiqûqa sizayî ve jî dîwarnivîsk³² û herweha nivîs (peyv, riste, deq) û nameyên gefbar³³ mînakên herî berçav in ku di nava dozan da dihên dîtin.

27 Asylum seeker

28 Refugee

29 Immigrant

30 Forensic Handwriting Analysis

31 Writing style

32 Nivîsên ku li ser dîwaran hatine nivîsîn.

33 Threatening letter.

3.6. Markeyên Bazirganîyê

Markeya bazirganîyê dihê maneya her nîşane yan hêmayeka şênber ya cudaker ku nîşandera berhem yan xizmeteka taybet be (Tiersma, 1999, r. 121; Blackett, 1998, r. 1). Tu markeyek ji bilî rewşa bikarneanînê ji nav naçe û kesayetîya şirketê heta asteka zêde, girêdayî markeya bazirganîyê ye (Hutton, 2009, r. 121). Li gor qanûnê tu kesekî heqîqî yan hiqûqî nikare markeyeka bazirganî bi kar bîne ku di bazarê da hebe û navdar be. Wekhevîya markeyên bazirganî ji hêla simbol, nivîs, dengsazî û hwd bûye bingeha nakokîyan di gelek dozên navxweyî û navneteweyî da (Axa Gulzade, hb., r. 199-200). Navdartirînê wan dozan, “Doza Şirketa McDonald’s Corp”ê li dijî “Şirketa Quality Inns Int”ê û “Doza Aveda Corp.”ê li dijî “Evita Marketing”ê ne ku em dê di beşa bihê da amajeyê bi wan bikin.

4. Zimannasîya Hiqûqî û Çareserkirina Dozên Hiqûqî

Heta îro gelek dozên medenî û sizayî bi rêya sûdgirtina ji zimannasîya hiqûqî hatine çareserkirin; lêbelê em dê di vê gotarê da tenê amajeyê bi çend dozên hiqûqî yên navdar bikin ku di qada zimannasîya hiqûqî da bûne sedema geşedanê. Di rêza yekem da “Doza I. Charles” cih digire ku vedigere sedsala 17an ya zayîni. Rast e ku ew doz gelek kevn e, lêbelê yek ji wan dozan e ku giringîya ziman û zimannasîyê di çareserkirina dozan da nîşan dide. Piştî wê jî em dê amajeyê bi Doza Evansî bikin ku yekem doz e ku bi rêya zimannasîya hiqûqî (wekî zanist) hatîye çareserkirin. Têkildarî markeyên bazirganî jî her wekî me amaje pê kir, du dozên navdar dê bihên pêşkêşkin.

4.1. Doza Charlesê Yekem (1600-1649)

Kevntirîn doza ku bi sûdgirtin ji zimannasîya hiqûqî ghiştîye encamê, doza “Charlesê Yekem” Kralê Brîtanyayê bû. Di 30ê Kanûna Paşîn ya sala 1649an da, serê wî ji aliyê serbirekî nenas ve û li ber çavê gelî bi bivirî hat jêkirin.³⁴ Serbirî ji bo ku nehê naskirin serê xwe girtibû û kesî nedikarî rûyê wî bibîne. 11 sal piştî serjêkirina Charlesê Yekem, kurê wî li ser textê desthilatdariya Brîtanyayê rûnişt û hemû kesên ku beşdarî wê serjêkirinê bûbûn darizandin. Lêbelê ji ber ku serbirê bavê xwe nedinasî mecbûr ma ku bi rêya dengnasîyê, lêkolîna peydakirina kujerê bavê xwe berdewam bike. Piştî demeka kurt, dadgehê bi rêya dengî serbir tesbît kir û bi wî awayî jî, cara yekem dadgehekê di dozeka hiqûqî da sûd ji wê zanistê girt (Qurbanî, r. 7).

34 Di danîştina dadgehekê da nameyek wekî delilê selmînerê dozê hatibû pêşkêş kirin ku tê da Charlesî soz dabû Papayê Vatîkanê ku bi mercê şandin piştgîrîya leşkerî dê dişa Kenîseye Brîtanîyayê têxe jêr kontrola papayî.

4.2. Doza Timothy John Evansî (1924-1950)

Evans sala 1924an li Walesê hatibû dinyayê û ji ber rewşa derûnî ya taybet nikarîbû hîmî xwendin û nivîsînê bibe. Bi armanca ku bikare ji hêla aborî ve bi pêş bikeve, berê xwe da Londonê. Herçiqas ku ji hêla aborî hêj rewşa wî xerab bû jî lêbelê zewicî û bû xwedî zarokeka keç. Hatina zarokê nikarîbû derûnîya wî baş bike û dema ku hevjinê wî ji bo cara duyem ducanî bû, guşara derûnî li ser wî kesî hîm jî zêdetir bû (Knowles, 2015, r. 32).

Roja 30ê çirîya pêşîn ya sala 1949an Evansî serlêdana polîsan kir û li kuştina jin û zaroka xwe mikur hat. Termê kuştîyan, di malê da hat dîtin û li gor lêkolînên pizîşkîya hiqûqî³⁵ her du hatibûn fetisandin. Polîs di lêpîrsînên xwe da negihîşt encameka cuda û dadgehê jî lêkolîn di heman çarçoveya angaştnamêya dozgerî da dewam kir û biryara tawanbarbûna Evansî da. Sizayê ku jê ra hat erêkirin sizayê kuştinê bû. Sê meh bi şûn da Evans li Zîndana Pentonvilleyê hat bidarvekirin.³⁶

Her wekî me li jor amaje pê kir, zimannasê swêdî Jan Svartvik sala 1968an lêkolîneka berfireh derbarê doza Evansî da kir. Svartvik piştî xwendina girteyên vepîrsînê û herweha girteyên dadgehê, bi wê rastîyê hesîya ku di rastî da Evans bêtawan e. Evansî di dadgehê da amaje bi vê xalê kiribû ku tenê armanca mikurhatinê wî rizgarbûna ji îşkence û guşarên polîsî bû. Deqa mikurhatinê jî ku Evans îmza kiribû ji alîyê polîsan ve hatibû amadekirin û di lêkolînên Svartvikî da derket holê ku herî kêr 4 hevok ne hevokên Evansî bûn. Angaşta Svartvikî ev bû ku ev çar hevok ji hêla rêzimanê ve, ne mîna hevokên din bûn û ne pêkan e ku ji alîyê Evansî ve hatibin gotin (Svartvik, 1968, r. 9-25).

Herweha Evans di dadgehê da amaje bi navê “John Reginald Christie”yî, wekî bikerê tawanê kiribû lê ji ber ku tu belgeyeka selmîner derbarê tawanbarbûna wî da neket destê dadgehê, nehat darizandin. Di encama lêkolînan da û piştî ku hin rastîyên din derbarê dozê da eşkere bûn, di sala 1966an da, dadgehê cardin doz vekir û ji bo Evans biryara “Efoya Paşîn”³⁷ da lêbelê nîqaşên hiqûqî derbarê vê dozê da, bûn sedem ku sizayê mirinê³⁸ li Brîtanîyaya Mezin bihê sekinandin (Knowles, hb., r. 32-38).

35 Forensic medicine

36 Bin.: <https://owlcation.com/humanities/Timothy-Evans-Wrongfully-Executed>

37 Posthumous pardon. Herweha mirov dikare “Efüya Paşmirinê” jî bikar bîne.

38 Capital punishment

4.3. Doza Şirketa Quality Inns Intê Li Dijî Şirketa McDonald's Corpê

Sala 1988an Şirketa Quality Inns Intê plansazîya avakirina 200 rêzeho-
telên nû, bi sernavê “McSleep Inn”ê kir. Demeka kurt bi şûn da, Şirketa “McDon-
ald's Corp”ê bi angaştê ku di sernavê rêzehotelan da sûd ji pêşgira “Mc”ê hatîye
girtin, daxwaz ji vê şirketê kir ku paşgira “Mc”ê bi kar neîne. Lêbelê vê şirketê ew
daxwaz red kir û ji bo selmandina hiqûqî ya mafdarîya xwe serî li Dadgeha Feder-
al³⁹ da û li dijî Şirketa McDonald's Corpê doz vekir (Shuy, 2002, r. 95-109).⁴⁰

Dadgehê ji bo ku rastîya herfên “Mc”ê ya ku di sernavê Şirketa McDon-
ald's Corpê da hatîye bikaranîn baştir fêhm bike, sûd ji zanista zimannasîya hiqûqî
girt. Piştî lêkolînên zimannasan, dadgehê di biryara xwe da amaje bi vê xalê kir
ku herfên “Mc”ê li kêleka peyveka jenerîk (gelemper),⁴¹ êdî maneyeka taybetî
girtîye û di çavê mirovan da hertim wekî “McDonald”ê dihê dîtin. Herweha sûd-
girtin ji herfên “Mc”ê di sernavê rêzeşirketa “McSleep Inn”ê da, dê bibe sedema
wê bawerîya şaş ku ew rêzeşirket girêdayî Şirketa McDonaldê ye yan piştgirîya
aborî jê digire yan têkilîyek di navbera wan da heye yan jî bi kêmanî xebata wê
ji aliyê Şirketa McDonaldê ve hatîye erêkirin.⁴² Loma jî biryar da ku Şirketa
Quality Innsê ku sûd ji markeya bazirganîyê ya Şirketa McDonald girtîye, wekî
berpîrsîyar îlan kir (Dêhقان & Hêyderî, 1397, r. 57).⁴³

4.4. Doza Aveda Corpê Li Dijî Evita Marketingê

Di sala 1989an da Şirketa Doza Aveda Corpê ku di karê hilberîna ber-
hemên parastina mû û çermî da dixebitî, li dijî Şirketa Evita Marketingê doz vekir
(Efrasîyabîyan & Montezêrî, 1394, r. 3). Evita Marketing jî ku di sala 1987an da
hatibû damezirandin, di karê hilberîna şampo û hin berhemên din da dixebitî. Her
du şirketan berhemên giranbiha û taybet çêdikirin lêbelê Şirketa Aveda Corpê li
bazara DYA û Ewropayê, pir navdar bû. Bikaranîna peyva “Evita”yê di sernavê
Şirketa Evita Marketingê da, bû sedema wê angaştê ku markeya bazirganîyê ya
gîlîker⁴⁴ bi wî karî hatîye binpêkirin û bi awayeka derqanûnî sûd ji navdarîyê

39 Federal Court

40 Quality Inns Int'l v. McDonald's Corp

41 Generic word

42 Herweha çend dozên din jî li ser vê esasê li dijî Şirketên “Mc fries” û “Mc Nuggets”ê vekir
ku di wan da jî bi ser ket.

43 Bin.: Quality Inns Intern., Inc. v. McDonald's Corp., 695 F. Supp. 198 (D. Md. 1988), [https://
law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/695/198/2346281/](https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/695/198/2346281/) (îlon 28, 2019)

44 Plaintiff

vê şirketê hatîye girtin. Dadgeh ji bo ku bikare biryareka dadmend bide, di vê dozê da daxwaza alîkarîyê ji zimannasên pispor kir. Zimannasan di lêkolînên xwe da amaje bi wê xalê kir ku sernavê şirketê gilîlêkirî⁴⁵ ji hêla dengsazîyê ve pir nêzîkî sernavê şirketê gilîker e. Herweha amaje bi wê xalê kirin ku li gel hebûna cîyawazîyê di navbera di tîpên ‘d’ û ‘t’ yê da, dema ku ev tîp dikevin navbera pey-vê, xwedî dengên wekhev in. Herweha du tîpên ‘i’ û ‘e’ jî bi heman awayî dikarin bi awayekî wekhev bihên bilêvkin (Axa Gulzade, hb., r. 200-201).

Dadgehê piştî wergirtina encama lêkolînên zimannasî, derbarê vê dozê da ragihand ku delîl wê rastîyê diselmînin ku qanûn ji alîyê Şirketa Evita Marketingê ve hatîye binpêkirin û wekhevîya şikilî û dengî ya sernavê şirketê bûye sedema şaşîyê di nava bikirên du şirketan da. Li gor biryarê jî Evita Marketing tawanbar hat nasîn û mecbûr ma tezmînatê bide û sernavê xwe jî biguherîne.⁴⁶

4.5. Doza Unabomberî

Yek ji navdartirîn dozên hiqûqî yên ku bi rêya zanista zimannasîya hiqûqî gihiştîye encamê, doza “Theodore J. Kaczynski”⁴⁷ ye ku wekî “Unabomber”⁴⁸ dihê nasîn. Kaczynski matematîknasekî jêhatî lê dijminê sondxwarî yê teknolojîyê bû. Li gor nêrîna wî, dê rojekê teknolojî mirov û mirovahîyê di nava xwe da bihelîne û tune bike (Kaczynski, 1995). Wî ji sala 1978an heta sala 1995an li 16 cihên cuda bombeyên destsaz danîn û bû sedema mirin û birîndarbûna 26 kesen (Barnett, 2015, r. 60). Di heyama wan salan da, hemû lêkolînên polisî yên derbarê wî da bêencam man û polîsan nikarîbû çêker û danerê wan bombeyan peyda bike. Heta ku sala 1995an, nivîsarek 35 hezar peyvî derbarê nêrîn û bîr û boçûnên Kaczynski yî da, di her du rojnameyên “The Washington Post” û “The New York Times”ê da -bi sernavê “Civaka Pişesaz û Pêşeroja Wê”⁴⁹ - hat weşandin. Herçiqas ku rêkerê nivîsarê ne diyar bû, lê li gor daneyên heyî, ew nivîs ji alîyê Kaczynski yî ve hatibû nivîsîn û wekî “Manifestoya Unabomber”⁵⁰ hat nasîn.

45 Defendant

46 Aveda Corp. v. Evita Marketing, Inc., 706 F. Supp. 1419 (D. Minn. 1989): <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/706/1419/1589074/> (îlon 24, 2019)

47 Theodore Kaczynski

48 Unabomber ji kurtebêjeyên “un” an ku (University), “a” an ku “Aviation” û bêjeya “bomber”ê pêk dihê. FBIê bi salan ev kodenav ji bo Kaczynski bi kar dianî. Sedemê wê binavkirinê jî ew bû ku piranîya cihên ku wî bombe dadinan, zanîngeh, firokexane û sazgeh û rêxistinên têkildarî karûbarên hewagerîyê bûn.

49 Industrial Society and It’s Future.

50 Unabomber Manifesto.

Piştî weşandina manîfestoyê ji aliyê rojnameyên navborî ve, FBIyê⁵¹ daxwaz ji zimannasê hiqûqî Roger Şuyî⁵² kir ku nivîsara Unabomberî ji hêla zimannasîyê ve tehlîl bike da ku taybetmendiyên zimanî yên wê derkevin holê û bi wî awayî jî diyar bibe ku ji aliyê kê ve hatîye nivîsîn (Leonard û yd, 2017, r. 885). Di vê navberê da polîsî daxwaz ji her kesî kir ku manîfestoyê bi çavekî hûrbîn bixwînin, belkî bikarin nivîskarê wê binasin. Weha bû ku nivîsarê bala bira û jinbiraya Kaczynskiyî kişand û ew du kes pê hesîyan ku gelek biwêj, hevok, bêje û ramanên ku di nivîsê da cih digirin, dişibin yên ku Kaczynskiyî her roj di nîqaşên xwe da bi kar dianîn. Li ser vî esasî jî wan serlêdana ofîsa polîsan kir û nêrîna xwe ji FBIyê ra got û Kaczynskiyî hat girtin.

Piştî girtina Kaczynskiyî, yek ji sedemên ku polîs û FBI qani kir ku ew he-man Unabomber e, encamên lêkolînên Shuy bû. Wî di encamnameya lêkolîna xwe da derbarê Manîfestoya Kaczynskiyî, temen, herêma zimanî, asta zanistî, pisporî û pêşîneya wî ya dînî jî bi duristî texmîn kiribû, bêtî ku nasyariyek li ser kesayetîya Kaczynskiyî hebe (Leonard û yd, hb., r. 886). Di dawiyê da jî Kaczynski li xwe mukir hat û tawanên xwe qebûl kirin û bi zîndanîkirina sermedî hat sizadan.

4.6. Doza Christopher Colemanî (1977-)

Doza dawî ku em dixwazin amajeyê pê bikin, doza Christopher Colemanî zêrevanekî şexsî⁵³ ye ku jin û du zarokên wî di sala 2009an da di bûyereka trajîk û tarî da hatibûn fetisandin. Berîya kuştina wan, di nava çend mehan da, çend nameyên gefbar yên destnivîs û herweha çend nameyên elektronîk ji wan ra hatibûn şandin, lê polîsî nikarîbû rêkerê wan nameyan diyar bike. Roja bûyerê jî piştî amadebûna polîsan li mala Christopherî, derket ku kujerê jin û zarokan piştî kuştina qurbanîyên xwe, çend hevokên dilêş û gefbar li ser der û dîwarên malê nivîsîne.

Lêkolînên sizayî bi lêpîrsîna Christopher Colemanî dest pê bûn ku wî îdîa dikir ku dema qewimîna bûyerê li ser karê xwe bûye. Piştî ku polîsî dozgerî nekarî tu delîlan li dijî wî bibîne ew berdî û tenê di destê wan da dîwarnivîsk, nameyên destnivîs û nameyên elektronîk man. Ji bo diyarkirina kujerî, daxwaz ji profesor Robert Leonardî, zimannasê hiqûqî hat kirin ku bi rêya zimannasîya hiqûqî alîkarîya çareserkirina wê dozê bike.

51 Federal Bureau of Investigation

52 Roger Shuy

53 Bodyguard

Leonard pê hesîya ku gelek ji hevokên li ser der û dîwarî bi tîpa “F”yê dest pê dibin. Bi berawirdkirina wan dîwarnivîskan li gel nameyên destnivîs derket holê ku tîpa “F”yê di hemûyan da bi awayekî wekhev hatîye nivîsîn. Herweha wî zimannasî, amaje pê kir ku li gor daneyên zimannasîyê nameyên elektronîk û nameyên destnivîs jî ji aliyê heman kesî ve hatine nivîsîn. Ji ber ku ji hêla rastnivîs, rêziman, ristesazî, bêjeyên bikarhatî û naveroka xwe ve, ew û ya gefbar pir dişibîyan hevûdin û nivîskarê wan nameyan û kesê dîwarnûs li gor Leonardî heman kes bû. Herî dawî encama lêkolînên li ser kompûtera Christopherî dîyar kir ku ew kompûter rasterast ji bo şandina nameyên elektronîk hatîye bikaranîn bêyî ku bihê hakkirin (hacking). Yanî rêkerê nameyên elektronîk, nivîskarê nameyên destnivîs û dîwarnivîskan heman kes bû û ew jî Christopher bû.

Piştî darizandinê, li ser bingeha delîlên zimanî derket holê ku Christopherî şeş mehan berîya roja bûyerê ji ber hin sedemên kesane plana kuştina jin û zarokên xwe çêkirîye û dest bi şandina nameyên gefbar kirîye (Leonard û yd, hb., r. 889-891).

Encam

Hiqûq li ser hîmê zimanî ava dibe û bi pêş dikeve û dadmendîya hiqûqî jî girêdayî ziman û zanistên têkildarî wê ye. Yek ji wan zanistan jî, zimannasîya hiqûqî ye ku îro roj li piranîya welatên dinyayê wekî yek ji amûrên kartêker di misogerkirina dadmendîya hiqûqî da dihê bikaranîn.

Her wekî me amaje pê kir, zimannasîya hiqûqî gelek mijar û babetên cihêreng li xwe digire ku her yek ji wan dikare ji bo çareserkirina hin dozên hiqûqî û medenî yê taybet rêxweşker be. Di nava wan babetan da jî, yê ji hemûyan giringtir dengnasîya hiqûqî, manenasîya hiqûqî, dîyarkirina danerên berheman, transkrîpa hiqûqî, markeyên bazirganî, û hwd in ku me bi kurtasî qala wan kir. Herweha me bi armanca zelalkirina mijarê, mînakên wan dozan jî pêşkêş kirin ku bi rêya zimannasîya hiqûqî û lêkolînên zimannasan hatibûn çareserkin.

Li gor encama vê lêkolînê, giringîya delîlên zimanî di pêvajoya darizandinê da bi taybetî li welatên pirziman û pirdîyalekt, wê rastîyê diselmîne ku damezirînerên tu pergaleka hiqûqî nikarin angaştê dadmendîya wê pergalê bikin bêyî ku cih bidin zimannasîya hiqûqî.

Herweha berfirehbûn û geşedanên rojane yê zimannasîya hiqûqî bûne sedem ku ew zanist di pêvajoya lêpîrsîn, lêkolîn û darizandinê da cih bigire û pîsporên zimanî -yên ku perwerdeya taybet ya hiqûqê jî dîtine- bikarin di çareserkirina dozên medenî û sizayî da roleka giring bilîzin.

Çavkanî:

- Alîxanî, M. (1380). *Huqûqê Bêynelmêlel*. Têhran: Xetê Sêwum.
- Axagulzadê, F. (1386). Zebaşinasîyê huqûqî (qanûnî): rûykerdî nuwîn der zebaşinasîyê karburdî. *Buxara*, 6, 192-204.
- Barnett, B. A. (2015). 20 years later: a look back at the Unabomber Manifesto. *Perspectives on Terrorism*, Vienna, 9 (6), 60-71.
- Blackett, T. (1998). *Trademarks*. London: Macmillan.
- Coulthard, M. & Johnson, A. (2007). *An introduction to forensic linguistics*. (1th ed.). London: Taylor & Francis Ltd.
- Coulthard, M. (1997). A failed appeal, in forensic linguistics. *International Journal of Speech Language And The Law*, 4 (2), 287-302.
- Dêhقان, M. & Hêyderî, B. (1937). *Berrêşîyê wîjêgîhayê sebk kelamîyê gurûhekê mensûb bê Daiş. Pejohêşhayê Zebaşinasî*, 19(2), 55-66.
- Eades, D. (2009). Testing the claims of asylum seekers: the role of language analysis. *Language Assessment Quarterly*, 6 (1), 30-40.
- Efrasîyabîyan, H. & Muntezirî. Z. (1384). Karburdîyê zebaşinasî der ulumê qezayîyê Îran. *Konfîransê Sanêyê Rûykerdê Nuwînê Pejohêşî der Ulumê Ênsanî, Têhran*. jêgirtin ji <https://www.sid.ir/FileServer/SF/3811394H0135.pdf>
- Fraser, H. (2003). *Issues in Transcription: factors affecting the reliability of transcripts as evidence in legal cases*. Biddeford: School of Languages Cultures and Linguistics.
- (2018). Forensic transcription: how confident false beliefs about language and speech threaten the right to a fair trial in Australia. *Australian Journal of Linguistics*, 38 (4), 586-606.
- Gao, J. (2010). Review and prospects of the research of forensic linguistics in china. *The Journal of Asian Social Science*, 6 (10), 55-75.
- Ghasemi, M. A., Sajedi, F. & Sajedi, M. (2014). Forensic linguistics: a brief

overview of the key elements. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 158, 222 – 225.

Hollein, H. (1990). *The acoustics of crime*. London: Plenum. <https://www.primeauforensics.com/the-importance-of-forensic-transcription/>

Hutton, Ch. (2009). *Language, meaning and the law*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Îstacî, A. (1385), Muerifiyê avaşinasîyê qanûnî we berxî karburdayê an. *Zeban we Zebanşinasî*, 2(4), 149-156

Kaczynski, T. J. (1995, September 19). Industrial society and it's future. *Washington Post*.

Knowles Q. J. B. (2015). *The abolition of the death penalty in the united kingdom: how it happened and why it still matters*. London: The Death Penalty Project.

Komxebata Hiqûqê. (Ed.). (2019). *Ferhenga Têgihên Hiqûqê*. İstanbul: Weqfa Mezopotamyayê.

Leonard, R. A., Ford, J. E. R. & Christensen, T. K. (2017). Forensic linguistics: applying the science of linguistics to issues of the law. *Hofstra Law Review*, 45 (3), 881-897.

Olsson, J. (2003). *What is forensic linguistics?*. England: Nebraska Wesleyan University.

(2004). *Forensic linguistics: an introduction to language, crime, and the law*. Continuum, London.

Primeau, E. (2015 March). The importance of forensic transcription https://www.primeauforensics.com/the-importance-of-forensic-transcription/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=the-importance-of-forensic-transcription (tebax 16, 2019)

Qurbanî, R. (4ê aban, 1396). *Çêgunê mîtewan der avaşenasî berayê meqamatê muhteremê qezayî êlmawer baxêd? jêgirtin ji: <http://www.kkrdi.ir/upload/files/avasinasi.pdf>*

Shuy, R. (2002). *Linguistic battles in trademark disputes*. London: Palgrave Macmillan.

- Srihari, S. N., Cha, S. H., Aurora, H. & Lee, S. (2002). Individuality of handwriting. *Journal of Forensic Sciences*, 47(4), 1-17.
- Svartvik, J. (1968). *The evans statements: a case for forensic linguistics*. Gothenburg: University of Gothenburg Press.
- Talebanî, N. (2006). *Ferhanga Qanûnî*. Silêmanî: Mekteba Bîr û Hişyarîy.
- Terennûm, A. (1387). Karburdê zebaşinasîyê huqûqî der tehqîqatê cinayî. *Karagah*, 2(3), 6-16.
- Tiersma, P. M. (1999). *Legal language*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Tomblin, S., MacLeod, N., Sousa, S. R. & Coulthard, M. (2012). *Proceedings of the international association of forensic linguists*. Birmingham: Centre for Forensic Linguistics.
- Toolan, M. (2009). *Forensic linguistics*. London: Rutledge.
- Udina, N. (2017). Forensic linguistics implications for legal education: creating the textbook on language and law. *Procedia, Social and Behavioral Sciences*, 237, 1337-1340.